

НАРОДНІ ОПОВІДІ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ ПРО
ГОЛОДОМОР 1932-1933 І «ГОЛОДІВКУ» 1946-1947 РОКІВ

Василь КОСТИК,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
kostyk_vv@ukr.net.FOLK TALES OF BUKOVYNA UKRAINIANS ABOUT THE
1932-1933 HOLODOMOR AND THE 1946-1947 «HOLODIVKA»

Vasyl KOSTYK,

Yuri Fedkovych Chernivtsi National University,
ORCID ID: 0000-0003-3177-1919,
RESEARCHER ID: E-22.69-2016.**Kostyk Vasyl. Folk tales of Bukovyna Ukrainians about the 1932-1933 Holodomor and the 1946-1947 «Holodivka».**

The article is devoted to the consideration of folk tales written by Ukrainian immigrants to Bukovyna from the eastern regions of Ukraine about the second (the most tragic in the history of Ukraine) Holodomor of 1932-1933 and the «Holodivka» (this is how the events of those times were characterized by many interviewed Bukovyna residents in the late 20th – early 21st centuries) of 1946-1947. For its writing, many stories from the old residents of Bukovyna and Western Ukraine were also recorded and processed, as well as oral poetic texts, which were noted down by students of the Faculty of Philology during folklore practice, were used. They are stored in the folklore phonoarchive of the Department of Ukrainian Literature of the Yuri Fedkovich Chernivtsi National University. **The purpose of the study** is to analyze the coverage of tragic events in the history of the region and Ukraine through the prism of popular perception (folk tales). **The topicality** of the topic lies in the significant addition of knowledge about the tragic pages of Ukrainian history, which will help to use the obtained results in educational and scientific work with students of the higher school who attend the courses of «Ukrainian folklore» and «Oral folk art». **The methodological basis** of the research was the involvement of handwritten folklore fixations and historiographical sources: works (monographs, articles), collections of scientists who purposefully work on the development and study of this important scientific issue. In the work, we refer to the author's texts of the well-known Ukrainian writer I. Nagirnyak, who addressed this topic in prose and dramatic works (for example, Ivan Nagirnyak's drama «Hnat Pereveslo»). **Conclusions.** In the analysis of the article, we included folk texts about famines, collectivization and repressions experienced by the Ukrainian people. They fully shed light on the political and socio-economic processes that took place in our region, in Western Ukraine, in the first and second half of the 20th century. The stories of our Bukovyna residents about the «Sovietization» (about the coming of Soviet power) of Bukovyna seem to us the most vivid: the violent creation of collective farms (collective farms and state farms), the illegal taking away of families' land, livestock, livestock (tools), grain (wheat, barley), fodder, and so on. All these processes were reflected in the oral narrative prose of Bukovyna Ukrainians. Often they sounded notes of satire and humor. And even just harsh satire in the sloppy way that often led to hunger strikes and real famines, because of which many of our compatriots died. Such and similar texts require special study, classification and systematization, so that in subsequent studies they can be freely operated and widely used in scientific studies. There are witnesses of those times from whom we urgently need to get the information we need, because later it will be too late. Storytellers, each in their own way, conveyed to the community, to the family true stories that they had to experience at their own age. For this, they used folk poetic symbols, often used short but apt phrases – simple sentences, widely involving the territorial dialect.

Key words: *short story, violent creation of collective farms, illegal taking of grain, Holodomor, hunger strike, drama, Ivan Nagirnyak, Hnat Pereveslo.*

Вступ. Українська фольклористика початку ХХІ століття дедалі частіше звертається до розгляду колись заборонених, «незручних» текстів і тем, які багато десятиліть чекали своєї черги на оприлюднення і вивчення. До таких складних наукових проблем науки про фольклор належить тема голодоморів, які пережив народ України. Період страшних випробувань значної частини наших співвітчизників знайшов відображення у народних оповідях.

Про ці події з'явилося перше ґрунтовне видання документальних матеріалів «Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів»

(Київ, 1990)¹, народна книга-меморіал «33-й. Голод» (Київ, 1991), яку підготували автори-упорядники Л. Коваленко і В. Маняк², тематичні фольклорні збірники в упорядкуванні В. Сокола «Українці про голод» (Львів, 2003)³, а також друга частина монографії з текстами народних оповідей «Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: Парадигма тексту» (Львів, 2017)⁴, С. П'ятаченка «Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців» (Суми, 2019)⁵ та ін.

Ознайомившись із працями цієї проблематики, у коло наших наукових зацікавлень потрапила велика тема про виживання українців в періоди колективізації

¹ *Golod 1932-1933 rokiv na Ukraini: ochyma istorykiv, movoju dokumentiv* [The famine of 1932-1933 in Ukraine: through the eyes of historians, in the language of documents.], K, 1990, 605 p. [in Ukrainian].

² *33-j. Golod. Narodna knyga-Memorial* [33rd. Famine. People's Memorial Book], K, 1991, 584 p. [in Ukrainian].

³ *Ukrainci pro golod 1932-1933* [Ukrainians about the famine of 1932-1933], Lviv, 2003, 232 p. [in Ukrainian].

⁴ *Sokol V. Folklorna proza pro golodomory XX st. v Ukraini: Paradigma tekstu. Monografija* [Folklore prose about the famines of the 20th century in Ukraine: The paradigm of the text. Monograph], Lviv, 2017, P. 213-434 [in Ukrainian].

⁵ *Golodomor na Sumshchyni u spogadah ochevydsiv. Zbirnyk materialiv* [Holodomor in Sumy Oblast in the Memories of Eyewitnesses. Collection of Materials], Sumy: MakDen, 2019, 368 p. [in Ukrainian].

і голодоморів в часи бездержавного входження наших земель до радянського союзу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Упродовж ХХ століття український народ пройшов горнило випробувань: пережив дві війни, три голодомори, колективізацію, висилку в Сибір і на Далекий Схід, зазнав політичних переслідувань, а за своє вільнодумство поплатився роками ув'язнень і тортур. Усе це відбилосся у багатьох творах усної народної словесності.

Народні оповідання тривалий період не входили до кола теоретичних досліджень усної поетичної творчості, хоча своїми сюжетами, мотивами й темами, своєрідними формами вислову здавна живлять її та красне письменство.

Один із найбільших дослідників української народної прози, професор С. Мишанич писав, що зараз усні оповідання аналізуються найперше крізь призму втілення у них художнього мислення певного народу, у контексті місцевої оповідної традиції. Він вважав, що «Усними народними оповіданнями є такі оповіді чи розповіді про події із повсякденного життя, учасники чи очевидці яких з метою емоційного впливу на слухачів широко використовують засоби і прийоми, вироблені усною оповідною традицією»⁶. Учений називав такі нарративи «усними хроніками народного життя»⁷. Власні судження про природу народних оповідань та оповідей загалом оприлюднили фольклористи С. Мишанич⁸, Є. Луньо⁹ і В. Давидюк¹⁰. Окремі збірники народних оповідань зібрали й упорядкували С. Мишанич¹¹ і М. Зінчук¹². Текстологічні аспекти вивчення прозової традиції фольклорного осередку розглянула

О. Бріцина¹³. Проблему вивчення усної історії про геноцид українців у 1932-1933 роках крізь призму народних нарративів вивчала В. Борисенко¹⁴.

Тема великого голодомору 1932-1933 і «голодівки» 1946-1947 років (а саме так називають українці Буковини майже дворічний період господарювання «совітів» після Другої світової війни на теренах краю й Західної України загалом) у науковій літературі висвітлена нерівномірно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання голодоморів в Україні неодноразово ставало темою багатьох публікацій і наукових досліджень. Перші дописи, а згодом і праці з цієї важливої наукової проблеми з'явилися під завісу існування радянського союзу у вигляді статей, монографій, тематичних збірників. Не залишилося воно поза увагою письменника Р. Конквеста¹⁵. Широкого розголосу про штучний голодомор 1933 р. в радянській Україні набула стаття в «Українському історичному журналі» відомого журналіста Д. Мейса¹⁶. Того ж року оприлюднено документальні матеріали про реакцію світу на великий голодомор¹⁷. Про другий і найбільший голодомор в Україні і його сприйняття українською діаспорою Північної Америки написали О. Ковальчук і Т. Марусик¹⁸.

У період становлення й утвердження Української Держави вивчення цієї теми поглибилося цілою низкою праць. Г. Михайличенко¹⁹ упорядкував збірник документів і матеріалів про колективізацію і голод упродовж 1929-1933 років. Чернівецький історик О. Масан виступив на сторінках «Буковинського журналу»²⁰, та з науковою доповіддю і публікацією на відповідну тему на науковій конференції у вересні 1993 року²¹. Тематичну публікацію «Голодомор

⁶ Myshanych S. *Usni narodni opovidannia: Pytannia poetyky* [Oral folk tales: Questions of poetry], K.: Naukova dumka, 1986, 328 p. [in Ukrainian].

⁷ Myshanych S. «Usni hroniky narodnogo zhyttia» [Oral chronicles of the national life], *Narodni opovidannia* [Folk tales], K.: Dnipro, 1986. P. 5-16 [in Ukrainian].

⁸ Myshanych S. «Bilia dzherel narodnoji prozy» [At the sources of folk prose], *Narodni opovidannia* [Folk tales], K.: Naukova dumka, 1983, P. 15-62 [in Ukrainian].

⁹ Lunio E. «Narodni opovidannia» [Folk tales], *Ukrainska folklorystyka. Slovnyk-dovidnyk* [Ukrainian folklore studies. Dictionary-reference], Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2008, P. 271-272 [in Ukrainian].

¹⁰ Davydiuk V. «Opovid» [Stories], *Ukrainska folklorystyka. Slovnyk-dovidnyk* [Ukrainian folklore studies. Dictionary-reference], Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2008, P. 282 [in Ukrainian].

¹¹ *Narodni opovidannia* [Folk tales], K.: Naukova dumka, 1983, 503 p. [in Ukrainian].

¹² *Narodni opovidannia* [Folk tales], K.: Muzychna Ukraina, 1993, 96 p. [in Ukrainian].

¹³ Britsyna O. *Tekstologichni aspekty vyvchennia prozovoji tradytsiji folklorного oseredku* [Textual aspects of studying prose traditions in a folklore center], Golovaha I. *Prozoviy folklore sela Ploske na Chernigivshchyni (teksty ta rozvidky)* [Prose folklore of the village of Ploske in Chernihiv], K., 2004 [in Ukrainian].

¹⁴ Borysenko V. *Svicha pamjati: Usna istorija pro genotsyd ukrajintiv u 1932-1933 rokah* [Candle of Memory: Oral History of the Genocide of Ukrainians in 1932-1933], K., 2007 [in Ukrainian].

¹⁵ Konkvest R. *Zhnyva skorboty: Radianska kolektyvizatsia i golodomor* [Harvesting Sorrows: Radian Collectivization and the Famine], K.: Lybid, 1993, 384 p. [in Ukrainian].

¹⁶ Mejs Dzhejms. «Shtuchny golod 1933 r. v radianskij Ukraini: Shcho stalosia i chomu?» [Artificial famine of 1933 in Radian Ukraine: What happened and why?], *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 2007, № 1, P. 188-200 [in Ukrainian].

¹⁷ *Reaktsia svitu na golodomor v Ukraini 1932-1933 (dokumentalni materialy)* [The world's reaction to the famine in Ukraine 1932-1933], K., 2007, 48 p. [in Ukrainian].

¹⁸ Kovalchiuk O. O., Marusyk T. V. *Golodomor 1932-1933 rr. v USSR i ukrainska diaspora Pivnichnoji Ameryky* [The Holodomor of 1932-1933 in the USSR and the Ukrainian diaspora in the North America], Chernivtsi: Nashi knygy, 2010, 224 p. [in Ukrainian].

¹⁹ *Kolektyvizatsia i golod na Ukraini (1929-1933): Zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Collectivization and famine in Ukraine (1929-1933): Collection of documents and materials], K.: Naukova dumka, 1993, Vyp. 2, 736 p. [in Ukrainian].

²⁰ Masan O. «Vyjmo u velykyj dzvin na tryvogu!» (Golodomor 1932-1933 rr. i ukraintsi Bukovyny) [«Let us ring the great bell of alarm!» (The Holodomor of 1932-1933 and the Ukrainians of Bukovina)], *Bukovynskyj zhurnal* [Bukovinian journal], 1993, № 3-4, P. 87-99 [in Ukrainian].

²¹ Masan O. M. «Golodomor 1932-1933 rr. i ukrainska gromadskist Bukovyny. Pamiati zhertv radianskyh golodomoriv v Ukraini» [The Holodomor of 1932-1933 and the Ukrainian public of Bukovina. In memory of the victims of the Soviet Holodomors in Ukraine], *Materialy naukovoi konferentsii* (Chernivtsi, 24 veresnia 1993 r.), Chernivtsi, 1994, P. 45-56 [in Ukrainian].

1932-1933 років в УСРР» підготував для «Енциклопедії історії України» В. Марочко²². Історик В. Огієнко розкрив динаміку історичного процесу, що вела до голодомору, наміри та мотиви організаторів злочину, а також проаналізував психологічну травму народу, яку він спричинив²³. Поступово формувалося усвідомлення про найбільшу трагедію в історії України²⁴ (окрім двох світових воєн) – геноцид українського народу²⁵. Про труднощі усвідомлення голодомору 1932-1933 рр. як геноциду йдеться у книзі С. Кульчицького²⁶. Окрему книгу про пропагандистські апарати радянського союзу та російської федерації, які придумали спеціальні методи і моделі заперечення голодомору 1932-1933 років в Україні написав П. Козицький²⁷.

Серед фольклористів найбільш послідовно цією темою займався член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор, багаторічний завідувач відділу фольклористики Інституту народознавства (м. Львів) Василь Сокіл. У 2003 році він видав фольклорний збірник «Українці про голод 1932-1933» і написав до нього ґрунтовну передмову про причини і наслідки страшного випробування для українців, яке забрало життя близько 10 мільйонів людей (хоча точної кількості жертв, на жаль, уже ніхто й ніколи не дізнається). Тут учений подав певну класифікацію таких матеріалів за відповідними сюжетами: 1) колективізація та її наслідки; 2) напади, пограбування та руйнації; 3) рятування людей від голодної смерті; 4) тотальне вимирання населення²⁸.

Наступним кроком В. Сокола було написання підсумкової монографії із додатком нових фольклорних

текстів про усі три голодомори, які пережила українська нація. У 2017 році він оприлюднив велику книгу «Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту». Взятися за розробку такої складної теми його спонукала хвиля фальсифікацій про нібито вигаданість голодоморів.

Кожен із дослідників цієї теми обирав для висвітлення свою проблему: хтось писав більше про вимирання людей, інший про наслідки колективізації, а хтось – про вилучення їжі та збіжжя. Спеціальне дослідження про вилучення їжі під час голодомору 1932-1933 років в Україні і на Кубані у світлі усноісторичних джерел написала Т. Боряк²⁹.

Політика й методи москвитів щодо грабунків і вилучення тварин, збіжжя й городини не мінялися ні під час першого (1921-1923 років), ні другого голодоморів (1932-1933 років), ні «голодівки» 1946-1947 років.

Виклад основного матеріалу. На Буковині проблематику голодоморів висвітлювали у своїх працях В. Ботушанський і Г. Чайка³⁰, П. Брицький³¹, О. Масан³², Н. Масіян³³, І. Фостій³⁴. Ці вчені, краєзнавці взяли участь у підготовці «Національної книги пам'яті жертв голодоморів 1932-1933, 1946-1947 років. Чернівецька область» (Чернівці, 2008)³⁵. До великого тому, обсягом у 1088 сторінок увійшли статті, спогади-свідчення 79 мешканців Буковини – очевидців голодомору 1932-1933 років, що були зафіксовані у 10 районах краю та міста Чернівці. Це – оповіді людей, які свого часу волею долі потрапили на Чернівеччину й тут вижили. Дивно, що жодного народного оповідання

²² Marochko V. I. «Golodomor 1932-1933 rokiv v USSR» [Holodomor of 1932-1933 in the USSR], *Entsyklopedia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian History], K., 2005, T. 2, P. 145-146 [in Ukrainian].

²³ Ogijenko V. *Golodomor. Istorija neusvidomlenoji travmy* [Holodomor: A History of Unconscious Trauma], K: Vihola, 2024, 608 p. [in Ukrainian].

²⁴ Gryshyn-Gryshchuk I. «Najbilsha tragediia v istorii Ukrainy» [The greatest tragedy in the history of Ukraine], *Bukovynske viche*, 1993, 14 serpnia [in Ukrainian].

²⁵ Verstiuk V., Tylishchak V., Juhnovskij I. *Golodomor – genotsyd ukrainskogo narodu. 1932-1933* [The Holodomor is the genocide of the Ukrainian nation. 1932-1933], K: Vydavnytstvo imeni Oleny Teligy, 2008, 25 p. [in Ukrainian].

²⁶ Kulchitskyj S. *Golodomor 1932-1933 rr. jyak genotsyd: trudnoshchi usvidomlennia* [The Holodomor of 1932-1933 as a genocide: difficulties of understanding], K.: Nash chas, 2008, 424 p. [in Ukrainian].

²⁷ Kozyskyj P. *Kremlivska brehnia pro golodomor 1932-1933 rr. v Ukraini* [Kremlin's lie about the 1932-1933 famine in Ukraine], Lviv: Literatura ta mystectvo, 2023, 264 p. [in Ukrainian].

²⁸ Sokil V. «Oddzvonyv golodomor», *Ukrainci pro golod 1932-1933* [Ukrainians about the famine of 1932-1933], Lviv, 2003, P. 5-18 [in Ukrainian].

²⁹ Boriak T. «Vyluchennia jizhi pid chas golodomoru 1932-1933 rr. v Ukraini i na Kubani u svitli usnoistorychnykh dzerel: porivnialnyj analiz» [Food Seizure During the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine and the Kuban in the Light of Oral History Sources: A Comparative Analysis.], *Narodoznachchi zoshyty*, 2021, № 3, P. 581-592 [in Ukrainian].

³⁰ Botushanskyj V., Chajka G. «Apogej antyselianskoji polityky bilshovytskoji vlady» [The apogee of the anti-peasant policy of the Bolshevik government], *Natsionalna knyga pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokiv. Chernivetska oblast*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008, P. 57-66 [in Ukrainian].

³¹ Brytskyj P. «Golodomory XX stolittia v Ukraini – neprostymi zlochyny komunistychnoji vlady» [The Holodomors of the 20th century in Ukraine are unforgivable crimes of the communist regime.], *Natsionalna knyga pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokiv. Chernivetska oblast*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008, P. 16-56 [in Ukrainian].

³² Masan O. «Golodomor 1932-1933 rokiv: svidchennia gazety «Chas»» [The Holodomor of 1932-1933: evidence from the newspaper «Chas»], *Natsionalna knyga pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokiv. Chernivetska oblast*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008, P. 95-109 [in Ukrainian].

³³ Masijan N. «Strashne lyholittia na Ukraini» [Terrible disaster in Ukraine], *Natsionalna knyga pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokiv. Chernivetska oblast*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008, P. 111-116 [in Ukrainian].

³⁴ Fostij I. «Zhertvy golodomoriv volajut pro vsenarodnyj osud jihnih organizatoriv» [Victims of the Holodomors cry out for nationwide condemnation of their organizers], *Natsionalna knyga pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokiv. Chernivetska oblast*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008, P. 67-94 [in Ukrainian].

³⁵ *Natsionalna knyga pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokiv. Chernivetska oblast: Staty, spogady, dokumenty, spysky zhertv golodomoriv* [National Book of Commemoration of the Famine Victims of 1932-1933, 1946-1947. Chernivtsi Region: articles, memoirs, documents, lists of the Victims of the Famine], Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008, 1088 p. [in Ukrainian].

про ті страшні часи не було записано у Заставнівському районі.

На рівні Української Держави 28 листопада 2006 року було прийнято «Закон України Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», який підписав третій Президент України Віктор Ющенко³⁶. Зрештою, він і підняв це, роками замовчуване, кричуще питання на державному і світовому рівні³⁷.

Свідчення очевидців – переселенців з інших регіонів України про великий голодомор 1932-1933 років

У квітні 2021 року студентка 3 курсу філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Аліна Беженар, за порадою бабусі, зафіксувала у трьох селах Глибоцького району Чернівецької області оповіді про голодомор 1932-1933 років від колишніх переселенців із Вінницької і Дніпропетровської областей, які за різних обставин потрапили на Буковину. Оповідь колишнього мешканця села Слобідка Глибоцького району Миколи Юхимовича Засухіна, 1917 року народження, наприкінці 1990-х років ХХ століття запам'ятали й переповіли його односельчани: «Родився я в місті Дзержинськ Дніпропетровської області. У голод 1932-1933 років мені виповнилося 15 років. Я вчився в технікумі. Нас, студентів, закріпили в одну столову і давали їсти раз у день – кусок хліба, тоненький як папір, і чай без цукру. Зі сльозами на очах згадую той час. Всі ходили голодними, не було що їсти. Пам'ятаю, який був мій живіт, надутий від голоду. Недалеко від нас був маленький ліс (посадка). Мій брат ходив туди гриби збирати. Мама варила їх дуже довго, бо боялася, щоб діти не отруїлися». Його краєнин, Віктор Григорович Харківський розповідав про ті часи так: «Я народився на хуторі Краснощокове Васильківського району Дніпропетровської області 1925 року. Мати варила нам гнилу кукурудзу, про хліб чи картоплю не було й мови. Дуже багато людей помирало від голоду. На вулицю страшно було вийти. До нас не приходили з сусідніх сіл, бо не мали сили ходити. У людей опухали спочатку животи, а потім ноги, руки. Вони не могли говорити і помирали з голоду» (записано в с. Корчівці Глибоцького району).

У 1940-х роках через кордон на Буковину із сусіднього Поділля перебралося дві родини із Вінниччини. Уродженка села Красне Тиврівського району Вінницької області Ольга Олександрівна Резніченко, 1925 року народження, пригадала, що «У голодомор 1932-1933 років я проживала з татом і мамою на Тиврівщині. Голод був дуже страшний. Мій батько ніде не працював, а мати – в колгоспі. Їсти не було що, ми харчувалися равліками та зеленим листям. Пухли від голоду. Єдиним спасінням був дядько, який жив і працював у Києві й вислав нашій сім'ї сухарів. В селі були такі люди, які через голод походили з розуму. У них були дуже страшні очі. Батьки

старалися не відпускати своїх дітей на вулицю, бо боялися, що вони можуть пропасти» (записано в селі Черепківці Глибоцького району).

Буковинському письменникові І. Нагірнякові потрапила до рук книга-сповідь кандидата історичних наук Леоніда Олійника. Про нього було відомо, що той останні роки мешкав у Києві, а походив зі сходу України. У рукописному фоліанті Л. Олійник описував пережите на власному досвіді. За велінням долі він брав безпосередню участь у колективізації. Всіляко сприяв нав'язуванню «любові» до радянської влади та колективного господарства. І. Нагірняк занотував кілька актуальних уривків із невиданої книги Л. Олійника «Спогади». Про себе цей автор зокрема написав так:

«Ми приїхали в Бирине, коли там боротьба за здійснення колективізації перебувала в повному розпалі. Колгосп уже було створено, тепер ставалося завдання до початку весняної посівної кампанії 1933 року завершити об'єднання в колгосп всіх селянських господарств. Сільський актив, очолюваний енергійним і вольовим головою сільради Ничипоренком, працював з неослабною енергією. Не могли стояти осторонь від подій і ми з Михайлом Стеблиною і як комсомольці, і як радянські студенти. Ми брали найактивнішу участь у здійсненні завдань господарського і культурного будівництва. Довелося не тільки виступати з лекціями і доповідями, агітувати за перевагу колгоспного виробництва, але й брати участь у здійсненні планів хлібзаготівель, які були дуже перебільшені. Доводилось ходити хатами і «вигрібати» комори, погребі і бути свідками голосінь жінок і плачу маленьких діток, яких ми лишали без зернинки, без картоплинки. У мене серце кров'ю обливалося, я не міг бачити цих картин, я кричав, протестував»³⁸.

Вчений-історик зазначив, що осінню 1932 і весняну 1933 року посівні кампанії з величезними труднощами вдалося провести за допомогою мобілізації чималої кількості міського населення. За той період вродив непоганий врожай, але збирати його вже не було кому. Тоді виникла нагальна необхідність комусь рятувати становище. Була дана команда у двадцятих числах червня 1933 року сформувати кілька ешелонів робочих рук у Харкові. Сюди запакували студентів інституту, у якому навчався Л. Олійник. Довгий робітничий ешелон за якийсь час прибув до Полтавської області у село Карпівку. Тут відбувся розподіл по населених пунктах і колгоспах. Вони потрапили в село Старицьківку. Під вечір з'явився голова колгоспу. Він якось дивно попросив прибулих робити так, щоб колгоспники не бачили їх із хлібом у руках. Студенти й викладачі тільки згодом збагнули сенс такого незвичного прохання. Тут вони своїми очима побачили обсяг горя й людської трагедії.

Студент-старшокурсник ніяк не міг збагнути чому в країні побудованого соціалізму, найдемократичніший,

³⁶ Zakon Ukrainy «Pro Golodomor 1932-1933 rokov v Ukraini», *Natsionalna knyha pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokov. Chernivetska oblast*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2008, P. 3-5 [in Ukrainian].

³⁷ Jiushchenko V. «Golodomor: pochuty golosy kriz movchannia» [Holodomor: hearing voices through silence], *Golos Ukrainy* [Voice of Ukraine], 2003, 11 liutogo [in Ukrainian].

³⁸ Nagirniak I. *Pereveslo* [Pereveslo], Chernivtsi: Bukrek, 2012, 448 p. [in Ukrainian].

найвільнішій країні, у колись найбагатшому Полтавському краї, вимерло ціле село. З більш як тисячного населення села, на той час, залишилось хіба що два-три десятки страшно змарнілих людей, які ледве пересували свої опухлі ноги. Як пізніше виявилось, таке творилося не в одному селі, а в південних і східних регіонах України.

Оповіді буковинців про «голодівку» 1946-1947 років

Про голод 1946-1947 років в Україні і про збережені факти колективної пам'яті у вигляді свідчень очевидців, спогадів-переказів їхніх рідних, меморіальних і публіцистичних статей В. Марочко упорядкував окремий збірник (за матеріалами О. Веселової і В. Веселова. Київ, 2019)³⁹.

Події голодного лихоліття 1946-1947 років на західноукраїнських землях мають дещо інший характер. По-перше, не в усіх областях і районах колективізація проходила однаково планово, звідси й різні наслідки недолугої політики колективного господарювання. По-друге, розмах втрат як народонаселення так і падіж худоби, відбирання / вилучення збіжжя та інших продуктів харчування у порівнянні із двома першими голодоморами на Великій Україні неспівмірний. Напевно через те в українців буковинського краю закріпився усталений термін про ті події як «голодівка». На Чернівеччині, на теренах Північної Бессарабії, скрута була відчутніша, і тому люди були змушені вимінювати речі хатнього вжитку, знаряддя праці, прикраси на продукти. У тодішніх районах Буковини, що межують із Поділлям і Покуттям, ситуація була прийнятніша й терпиміша, бо місцеві мешканці могли дозволити собі виміняти миску борошна, квасолі, бобу чи кукурудзи на вишиту сорочку чи кожух або кептар та ін.

Анастасія Василівна Костик (Кушнірик), 1930 року народження, машканка села Веренчанка Заставнівського району пригадувала, як батько наказував їм – малим дітям, аби вони мішки із зерном ховали на печі, під головами, щоби маскалі не забрали в колгосп. Діти прикривали мішки із пшеницею подушками, гралися там, нікого не пускали до хати, плакали, кричали коли хтось чужий заходив до їхньої оселі і так виживали. А сусіди казали тим посіпакам, аби вони не йшли на це подвір'я, бо там – сироти без мами.

Мешканка с. Данківці Хотинського району Марія Михайлівна Довга, 1939 р.н., згадувала про ті часи таке: «Як я була мала, дес мала 6-7 років, ми з дівчатками брали торбинки і йшли в Зарожани на цукровий завод. Там у спеціальних ямах лишалоси трохи жому. Мене дівчата спускали на мотузках, які ми зв'язували з фусточок, у таку яму. Там я набирала жому і мене вікигали назад. Дома мама домішували до тої кашки трохи муки, солили й пекли на шпаргаті такі тоненькі коржики. А ми то їли. Воно на смак не дуже добре, але другого не було».

Кілька сюжетів зі свого дитинства і юності про початок господарювання «совітів» після Другої світової війни пригадав мешканець села Веренчанка Заставнівського району Степан Васильович Яківчик, 1931 року народження: «Я памнітаю як мама зварили таку тирбу з лободи, трохи забілили молоком, додали крупи, тай дали нам у поли їсти, бо ми йшли сапати. Ми то поклали на межі тай сапаім. На обід посідали їсти, а то прокисло. Ми плачем, бо то не мож їсти, а другого нема нічо. Тай так плачучи їли. А ще назбирали ікогос зилинцу (зелених яблук), тай тожи то їли. А то крутит черево, бурчит, ми плачем, а шо робити?».

С. Яківчик пригадував також як окремі односельчани виживали у той складний час, де добували хоч якісь харчі, щоби протриматися: «Памнітаю, ньеньо казали, шо за селом був худоб'їчий цвинтарь. Туда звозили худобу, яка згинула. А звозили вночі, щоби люди не виділи. Але всерівно, були хлопці, які тожи йшли вночі на той цвинтарь з сокирами, відкопували, рубали ту худобу на куски, складали в мішки й несли дудому, варили і їли. Там мош було задихнутиси від того смороду, але шо було робити. Голод не пан».

Подібний сюжет знаходимо і в свідченнях українців про другий голодомор. Так мешканка с. Ровеньки П'ятихатського району Дніпропетровської області пригадувала: «Нашу сім'ю скотомогильник також рятував. Коли поздыхає який кінь в колгоспі з голоду, батько примітять, коли відвезуть, а вночі до ями з братами підкрадуться, відрубують стегно з кінського трупа і несуть додому. Мама потім днів 2-3 вимочувала у воді, аби воно не пахло, а тоді вже їжу варили та й їли. Але і конина не рятувала: першими вмерли з цього страшного голоду наймолодші сестрички: Ганна, Люба і Ната, потім брат Михайло, а потім мама. В живих залишилися лише ми: старший брат Петро, батько і я»⁴⁰.

І. Нагірняк, спілкуючись із земляками про важкі часи голодних 1946-1947 років у Бессарабії, почув якось від одного поважного чоловіка: «Та то тільки у ваших Ломачинцях бідували. У нас, в Сокирянах, люди вмiли жити і ніякого голоду не було». Особливою прикрістю лягли на серце ті слова. Бо він ніяк не міг забути жахливих розповідей земляків. Багато повідали літераторові старожили краю.

Любов Петрівна Гавдюк народилася 14 січня 1921 року на Сокирянщині. Вийшла заміж за В. Гавдюка, який у 28 років загинув під час Другої світової війни в Угорщині. Вона у 22 роки залишилася вдовою з маленьким Толиком на руках та трирічною Софійкою.

У буковинців іще від Другої світової війни кровоточили незагойні рани, а тут звалилася на плечі нова біда – колективізація, а за нею й голодомор. Справне господарство було в родини: півтори десятини землі, плуг, борони, сіялка, пара волів. Усе це за один прихід комуністів із щойно обраним головою забрали в колгосп. А далі взялися за збіжжя – повимітали до

³⁹ Golod 1946-1947 rr. v Ukraini: kolektyvna pamiat. Zbirnyk svidchen chevydytsiv, spogadiv-perekaziv jihnih ridnyh, memorialno-publystystychnykh statej [The Famine of 1946-1947 in Ukraine: collective memory. A collection of eyewitness testimonies, memories and retellings of their relatives, and memorial and journalistic articles], К.: Vydavets Melnyk M. JU., 2019, 1176 p. [in Ukrainian].

⁴⁰ Golod 1932-1933 rokiv na Ukraini: ochyma istorykiv, movojtu dokumentiv [The Famine of 1932-1933 in Ukraine: through the eyes of historians, in the language of documents], К., 1990, 605 p. [in Ukrainian].

останньої зернини. Події тих буремних років назавжди врізалися в дитячу пам'ять доньки Любові – Софії Володимирівни. Вона оповіла таке: «Навесні 1947 року до нас прийшов уже не молодий дільничний міліціонер і двоє ястребків. Вони залізли на під і все зерно змели. Кинули мішки на підводу і їдуть, а мама впали на коліна, здійняли до неба руки й голосять: «Залишіть хоч трішечки. Чим же я дітей годуватиму». Після того мама з хати вивезла в Стрий і килими, і вишивані рушники та сорочки. Привезла кілька кілограмів зерна, муки і хлібину. І ось настав літній день 1947 року, коли в хаті голо, а в животах пусто. Перед хатою у нас росла слива, а під нею шовкова трава. Постелила в тінючку мама ряднину, лягла і нас поклала біля себе «Спійть, – каже, – то ї їсти не схочете». Сон не йде. Лиш братик все пхивкає та повторює: «Ам, ам», дайте їсти. І враз мама до мене: «Соню, а ну лізьмо на під. Ти маленька, понишпориш попід стріхою, може десь закотилася торішня фасулина». І я назбирала майже відерце квасолі. Поклала мама варити оте добро і посилає мене до сусідки, тьоті Олі Саранчук, що вже спухла з голоду. Я прийшла, а вона лежить на призьбі, як гора. А ноги як колоди: опухлі аж сині. Говорю: «Гай ідіть до нас, мама казали, щоб ви прийшли поїсти фасуль», а сама не може відвести очей від тих страшних ніг.

Тітка Оля ледве видавила з себе: «Ой, дитинко. Я не годна. А ти мені допоможи встати». Помаленьку ми прийшли. Мама дала нам по кілька ложок того смачного наїдку й попередила: «Не кваптеся, аби не завадило на голодний шлунок». Минула якась година, а тьотя Оля знову клянчить. «І не просіть, – каже мама, – Потім. А зараз не можна»⁴¹.

А її земляк, Василь Павлович Пуйко, не соромлячись гіркої селянської сльози, згадував: «У 1947 році мати повивозила все з хати – вишиті рушники, сорочки, ткані килими. Міняла на Западні Україні, у Стрию, на хліб. Мами по кілька днів не було дома. А ми – Маруся, якій чотирнадцять виповнилось, восьмирічна Катя і я (мав тоді сім років) голодні і злякані очі продирили, виглядаючи матір, сподіваючись, що вдасться бодай якоїсь каші скуштувати. І жом їли, і лободу, і траву всяку. Але в нас була корова і ми врятувались.

Якось пішов я провідати свого товариша Михайла Микитюка. Дивлюся, а він спухлий біля плити хитається. «Що ти робиш? – питаюся. А Михайло, ледве ворухачи губами, прошепотів: «Борщ варю. З фасульками». Подивився я у каструлю, а там плавають одні кісточки з вишень. Тоді я прибіг до мами і, давлячись слізьми, випалив: «Я нічого не буду їсти, якщо не візьмемо до себе сусідського Мішу». Так він вижив у нашій сім'ї»⁴².

І. Нагірняк зазначав, що у той складний період в Ломачинцях сотні людей, як дорослих, так і дітей, забрала голодна смерть.

Сусідка Євгенія Беженар якось зізналася йому: «Неподалік від нас дві осиротілі сестри з'їли свого молодшого брата. Несповна розуму дівчата навіть показали місце за хатою, де прикопали Кирилові кісточки. Але так їм нічого й не було»⁴³.

Письменник наслухався багато сумних оповідей про зболені 1946-1947 роки. Спочатку про ці події мешканці краю вперто мовчали. І. Нагірняк не міг зрозуміти, як можна було не реагувати на такі кричущі злочини?

Він перечитував старі підшивки сокирянського районного часопису «Оновлене життя» за перші роки після Другої світової війни. Знайшов матеріали і про життя своїх рідних Ломачинців, зосібна в пам'ятньому 1947 році. Аналізував прочитане на сторінках газети, а відтак почуте від очевидців подій. Однак вкотре переконувався, що саме тоді на Буковині почала формуватися цинічна й дволика ідеологія: писали й говорили з трибун партійних конференцій, пленумів, з'їздів одне, а насправді в житті відбувалося зовсім інше.

Журналіст І. Нагірняк пригадав спогад місцевої пенсіонерки Ганни Попадюк. Вона оповідала про голодівку таке: «Тато сховали під припічком макітру жита. Але її знайшов разом з уповноваженими голова сільради Микола Бузурний, якого люди Митросером прозвали. Забрали. Наші люди йшли за жомом аж до Снятина, в чужу область. Подалася туди і я з подружкою Сяньою Гандзійкою. Люди по дорозі помирали, але не було сили їх поховати. Дорослі чоловіки переходили річку Бистрицю вброд. Бралися за руки і йшли, аби течія не збила з ніг. Окремі не змогли встояти, падали і вже не піднімалися. А що робилося біля ями з жомом! Дехто тут же об'їдався тієї смердючої січки, і вже не вставав. Ми переступали через мертвих. На жаль, ті принесені кілограми жому не врятували від голодної смерті тата»⁴⁴.

Подібною була й розповідь односельчанина Івана Попадюка, який неохоче пригадував окремі епізоди зі свого життя, зіплюючи зуби:

«Добре пам'ятаю, як у 1947 році моя сестра Докія разом із сусідкою Марією позбирали, що можна було з одежі, вишиванок, та й подалися в Коломию міняти на хліб. Вдома у неї zostалися голодні чоловік із трирічним сином. Вона тоді виміняла майже півпуда жита. Нарешті, вже доїхала до станції Іванівці. Додому залишалося недалеко, через одну станцію – Романківці, а то, вважай, вдома. Докія з Марією сиділи на колодах, якими був наповнений вагон товарного поїзда. «Вранці, може, й буду вже біля свого синочка», – поділилася Докія з товаришкою. Та враз Марія вирвала з її рук мішок із хлібом і штовхнула Докію з вагона. Біль тут же обпик ноги. Коли останній вагон прогуркотів над головою, зрозуміла – ноги відрізані. Крик вирвався із Докієвих грудей, як грім із неба. «Десь близько є люди», – майнула у Докії думка. Вона кричала з надією, що,

⁴¹ Nagirniak I. *Pereveslo...*, op. cit., P. 182.

⁴² Ibidem, P. 182.

⁴³ Ibidem, P. 182.

⁴⁴ Ibidem, P. 182.

може, її почують люди. Відчула, як кров покидає тіло. І тоді Докія скинула куфайку й позапихала обрізані ноги в рукави. За цією тяжкою роботою і застав її колійний обхідник. Чоловік забрав Докію до себе, а звіти її транспортували в чернівецьку лікарню. Тим часом Марія сказала рідним, що загубила подругу у жебрацькій штовханні. Згодом її засудили на сім років в'язниці. Але горе, породжене голодом, від цього не зменшилося. Як і тяжість долі Докії, яка ще три роки жила на землі калікою»⁴⁵.

Людське горе і зажита на ньому «слава» новонавернених комуністів сплюндрованої України йшли поруч. У черговому номері «Оновленого життя» за 28 серпня 1947 року, І. Нагірняк знайшов коротке повідомлення про занесення на районну дошку пошани ломачинецького колгоспу імені 28 червня за дострокове виконання плану хлібозаготівлі. У цій облаві особливо відзначився місцевий голова сільської ради Микола Бузурний.

Журналіст вирішив провести розслідування й з'ясувати: хто ж він, цей заповзятий поборник нової радянської влади – Микола Бузурний? Як виявилось, це був звичайний сільський бідняк. Про таких в селі зазвичай казали: «Не дай Бог з Івана пана!» Чиновницьке одвічне прагнення вислужитись перед начальством, неодноразово підштовхували М. Бузурного особливо не з'ясувати, де багатий, а де бідний. Тому він усіх оббирав і робив жебраками.

Уродженець сокирянських Вашківців, Олександр Бандалак про страхітливе лихоліття розповідав так: «1947 рік – то моє дитинство, страшне і голодне. І бідувала не тільки наша сім'я. Бідували всі жителі Вашківців.

Я спух від голоду, а то була ознака, що смерть уже за порогом чекала. Врятували старші брати Михайло й Василь, які взяли мене в Дрогобицький район пасти за їжу худобу в людей»⁴⁶.

Побратим І. Нагірняка, уродженець села Романківці, журналіст Василь Гандзій з боєм згадував про той голодний рік: «Я жив тоді однією думкою: хоч раз добре наїстися. Ви знаєте, що то таке бевка? Ні? Та щоб ніколи й не знали. Це трава, подібна до мамалиги, але приготовлена з м'якоті соняшничиння і перетертої лободи. Хліб замінив жом, який носили аж з-під Станіслава. Анастасія Ваданюк, яка не дочекалась з війни двох синів, залишала третього, зовсім малого, вдома і йшла в оту неблизьку дорогу за жомом. І не одна вона йшла. Сотні романківчан шукали порятунку від голодної смерті. Не всі й додому повернулися»⁴⁷.

І. Нагірняк перечитав усю газетну підшивку «Оновленого життя», але так і не знайшов бодай маленького повідомлення про голод, про труднощі із хлібом. Замість того навперербій друкувалися рапорти про виконання і перевиконання плану хлібозаготівок та повідомлення про судові засудження злісних злодіїв і саботажників по всій території республіки.

Саме тоді в його свідомості вималювався смертельний сценарій дій тодішньої влади, що сіяла у 1946-1947 роках голод, страждання і страшну смерть.

Журналіст Михайло Брозинський, уродженець села Михалкове на Сокирянщині, також почув і занотував народні оповідання про голодівку 1946-1947 років. У книзі «Босоніж по стерні» він зазначив: «Осінь 1947-го не густо віддячила селянинові – і непогідна була, і всяка мушкара влітку точила і бурячок, і картопельку, і зернинку – не рясно було по кутках ні в колгоспній коморі, ні у Тодировій стодолі»⁴⁸. Михайлова родина легше перебула злигодні, бо тато Федір був майстром: комусь коня підкує, комусь фіру зремонтує, а комусь – біденьке весілля зіграє. «По-бідному, і все ж пережили (навіть із висівок з лободою коржі пекли) зиму 48-го, а там вже й молоденька кропива пішла, первоцвітом луги покрилися, забрунькували дерева – і легше стало»⁴⁹.

Та не всі буковинці могли зв'язати кінці з кінцями, деякі родини ледь животіли. Усе залежало від того, кого призначили на сільського голову, голову колгоспу, партійного керівника. Вони визначали загальну політику тодішньої влади.

«Селами шастали совіти, ні одну хату не минали. Забирали в людей всьо, що хотіли: птахів, овець, свиний, зерно, муку». Селяни, що могли приховували, але «стребки» з москалями знаходили і забирали все до зернини, не зважали навіть на те, що старі люди, діти залишаються впроголодь. Мешканець села Борівці Олександр Іванович Гордей (1905 року народження) згадував:

«Прийшла ця дика згряя на нашу вулицю, шо си називає Ланци. Все забрали в моїх сусідів Буджиків. А в Івана Буджіка дев'ятеро дітей. Як ці діти мучились, пухли з голоду. Наконець прийшли й до мене, а в мене менча дитина була слаба, мала горечку, лежєла на подушці, на постелі. Лишилось дес зо три кили курудзіної муки. А моя жінка міщул з тов муков поклала під подушку, де дитина лижєла. То шо ви думаєте, вони ту муку забрали з під подушки. Діти плакали голодні, зачєли їм і нам з жінков пухнути ноги. А це була весна, пригріло сонечко, зачєла рости травичка та всіякі бурінці. Пішла моя жінка по городі, назбирала натини, жєлючої кропиви та пера від часнику. Отак лиш віжили у той час.»

Люди в селі пухли з голоду. Ходили полем, де росла «мандамурка», відсортовували замерзлу і з неї робили коржі. А на пограниччі двох сіл, Борівців і Кисилева, на околиці колись був завод, де з картоплі робили горілку. Відходи від бульбин викидали в яму. То місцеві ті залишки (лушпиння, жмих) набирали мішками і пекли з того коржі. Про це розповіла мешканка села Борівці Марія Квасніцька (1900 року народження).

«Збиралоси нас кілька жінок, і зо два чоловіки, і вночі з ліхтарєми йшли на Юзифівку. Там набирали

⁴⁵ Ibidem, P. 183.

⁴⁶ Ibidem, P. 185.

⁴⁷ Ibidem, P. 185.

⁴⁸ Brozynskij M. *Bosonizh po sterni* [Barefoot on the stubble], Chernivtsi: Bukrek, 2012, 280 p. [in Ukrainian].

⁴⁹ Ibidem, P. 10.

тих відходів від мандабурки і несли додому. З них пекли коржі. Але від них люди мерли. Кожний день похорони. І то по кілька людей. Лишень передавали одні другим: умерли Янушка з сином, померла вся родина Галицьких. Повмирили Кулієвичі (тато і мама), а діти си лишили сиротами». А інша мешканка села Марія Сливка (1911 року народження) згадала так: «Була тепла весна, файні були сходи озимого жита, пшениці, ячменю. Вже си вібили колоски, але зернітка ще не дозріла. В них лиш молочко ще було. То дітлахи з торбинками і ножиціми йшли на своє поле, зрізували ті колоски, а дома мали їх сушити на шпаргаті, розтирали і варили таку тирбу та додавали до неї натини, кропиви та перів часнику. Отак си люди ратували від голоду».

На Заставнівщині також були великі проблеми у місцевих мешканців після створення перших колгоспів. Марія Андріївна Габора (1939 року народження), мешканка села Дорошівці Заставнівського району про голодівку 1947 року розповіла так: «Мамка купили ділетку пшениці. Ділетка пшениці мала двацять п'ять кил. Дали двацять і штири тиці, сполокали її, поклали, бо треба було сполокати, би вітак змолоти. А мене поклали пазити, би кури не їли. А жінка прийшла, то була Параска Варвущена, як уздріла, і тако кулаками їст ту пшеницу. А я стала і див'юси. Мамка відкис прийшли та й кажуть до мене: «Шо це є?». А я кажу: «Мамко, така жінка голодна була, та й набрала пшениці, а шо я мала їй казати».

Нараторка щодня зранку йшла з коровою, мати давала їй у торбинку хліба та й невеличкий шматочок «солонини». А тут сусідські підпарубки пастушили: Іван Загороднюк і Олекса Загороднюк. Вони кажуть Марії: «Ти будеш сидіти, не будеш завертати корови, лиш дай нам по кавальчикови боханця і сала». Дівчина, жалюючи бахурів, ділилася тим пожитком. Мама давала дитині трохи харчів у поле, а вона ще трохи украде, щоб мала їм що дати. «А у нас корова си доїла. Я знаю, шо ту пшеницу мамка як змололи нараз, то лиш пекли коржі нам, а самі не їли, лиш молоко тили. Молоко тримало, а так шоби ми мали шо їсти обидві. А голод не мав бути, але приходили забирали усьо, шо було. Прийшли, шо найшли змолочене, усьо забрали».

Про голод 1946-1947-го року українці Буковини тривалий час не мали права навіть згадувати. Узагалі в українського народу до сьогодні зберігається страх на генетичному рівні, і вони часто відмовляються розповідати про своє стражденне життя.

Під час голодівки у 1947 році на Буковину приходили люди з Бесарабії. Вони приносили із собою вишиті сорочки. Ті вишиванки були гаптовані бісером (цітками). Змарнілі подорожні заходили в села, на обійстя до господарів і казали, що віддають / міняють сорочку, лиш аби їм дали за неї «або фасуль, або муки, або барабуль», або щось поїсти. Багаті родини міняли

ті сорочки на збіжжя, городину, молочні продукти, іноді й м'ясо.

Мешканка села Мигове Вижницького району Чернівецької області, Василина Іванівна Берник (1943 року народження) про своє дитинство розповіла наступне: «Мама ходила в калагоз. А в калагозі нічо не було, і в нім нічо не платили. Шо за рік заробила, то принесла десіть кел пшениці у торбинці. Ну тай шо з тої пшениці. Варили кулешу. Тим сім'ям легше було, чий чоловік робив уліскокомбінаті, бо вони діставали шомісіця трохи муки. Багато не давали, але все давали. Трохи давали курудзіної муки. Тай там гроший вже більше зароб'єли. А ці одовиці, які си лишили після війни, так бідували, і діти, і жінки бідували з ними».

Трохи заможніші запрошували робітників на день, на тиждень сапати за муку на кулешу, за молоко, за одяг чи взуття. Мама Василини наймалася на таке сапання. Одного разу вона пішла обробляти землю до жінки й сапала у неї тиждень. Господиня побачила, що сільська дівчина була погано одягнена. Жінка дала їй продуктів і подарувала куфайку. Вона принесла її додому та й мала шо вдягати взимку.

Народні оповіді українців Буковини про голодомори 1932-1933 і 1946-1947 років висвітлюють страшні випробування, які за тематикою сюжетів вписуються в розроблену класифікацію таких текстів В. Сокола, вносячи певні доповнення у деталях і коментарях нараторів.

Відомий на Буковині фольклорист і просвітянин М. Іванюк склав на основі підліткових вражень про тодішню скруту збірник авторських оповідань «Голодна вечера»⁵⁰, краєзнавець І. Фостій написав радіоп'єсу «Народ вмирав, вожді над ним глумились»⁵¹, а письменник І. Нагірняк – вперше в українській літературі – трагедію «Гнат Перевесло» (про події голодомору-«голодівки» 1946-1947 років на Буковині)⁵².

Висновки. Історія України ХХ століття надзвичайно складна й суперечлива, але це не означає, що науковці повинні мовчати про ті непрості часи, не висвітлювати народні оповіді, спогади учасників тих подій, не давати їм сучасної об'єктивної оцінки з позицій правди, життєвої справедливості.

До аналізу у статті ми залучили народні тексти про голодомори, колективізацію і репресії, які пережив український народ. Вони проливають світло на політичні та соціально-економічні процеси, які відбувалися в нашому краї, на Західній Україні у першій половині ХХ століття. Найбільш яскравими нам видаються оповідки краян-буковинців про «радянизацію» Буковини: насильницьке створення колективних господарств (колгоспів і радгоспів), незаконне позбавлення родин землі, худоби, реманенту (знарядь праці), збіжжя (пшениці, ячменю), кормів для худоби і таке інше. Часто у них звучали нотки сатири і гумору. А то й просто жорсткої сатири

⁵⁰ Ivaniuk M. *Golodna vecheria: Opovidannia* [Hungry Supper: A Story], Vyzhnytsia, 1999, 52 p. [in Ukrainian].

⁵¹ Fostij I. «Narod vmyrav, vozhdі nad nym glumyls. Radiopiesa» [The people were dying, the leaders mocked them. Radioplay], *Natsionalna knyga pamiati zhertv golodomoriv 1932-1933, 1946-1947 rokiv. Chernivetska oblast, Chernivtsi: Zelena Bukovyna*, 2008, P. 277-289 [in Ukrainian].

⁵² Nagirniak I. *Zhinocha dolia. Piesy* [Women's fate. Plays], Chernivtsi: Bukrek, 2005, 232 p. [in Ukrainian].

на той недолугий лад, який часто призводив до голодівок і справжніх голодоморів, через які гинуло багато наших співвітчизників. Такі й подібні тексти потребують спеціального вивчення, класифікації й систематизації, аби у наступних дослідженнях можна було вільно ними оперувати й широко використовувати у наукових студіях. На жаль, залишилися поодинокі свідки тих часів. Оповідачі кожен у свій спосіб доносили до громади, до родини правдиві історії, які їм довелося пережити на власному віку. Для цього вони використовували народнопоетичні символи, оперували часто короткими, але влучними фразами – простими реченнями, широко залучаючи територіальний діалект.

Костик Василь – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор понад 70 статей. Наукові інтереси: історія української фольклористики, жанри українського фольклору Буковини, літературне краєзнавство.

Kostyk Vasyl – candidate of Philological science, Associate Professor of the Department of Ukrainian Literature at Yuri Fedkovych Chernivtsi National University. The author has about 70 articles. Scientific interests: history of Ukrainian folklore, genres of Ukrainian folklore in Bukovyna, literary ethnography.

Received: 12.11.2025

Advance Access Published: December, 2025

© V. Kostyk, 2025